

*Shared Experiences
Споделен опит*

ИНОВАЦИОНЕН МОДЕЛ НА СИТУАЦИЯТА КАТО ОСНОВНА ФОРМА НА ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НА ДЕТЕТО ОТ РОМСКИ ПРОИЗХОД ЗА НЕГОВИТЕ ПРАВА

Еленка Иванова

*ЦДГ „Щастливо детство“ – Враца
Филиал „Незабравка“ – с. Три кладенци*

Резюме. В статията се разглеждат документи, свързани с правата на детето. Описано е педагогическо изследване, което е проведено във филиал „Незабравка“ – с. Три кладенци, за запознаване на ромското дете с неговите права и отговорности. За овладяване на знания и формиране на умения при правното образование, съобразявайки се с етническата принадлежност, са разработени ситуации, в които основна задача е интеркултурното възпитание и изграждане на толерантно отношение към различното като част от многообразието и утвърждаване правата на детето в общокултурен план.

Keywords: pedagogical situation, children's rights, intercultural education, tolerance

„Всеки има право на всички права и свободи, изложени в тях, без каквито и да е било различия, като раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически и други възгледи, идеи, национален и социален произход, рождение или друг статут.“

Огромна реакция на международно равнище предизвиква с идеите си книгата на шведската педагожка реформаторка Елен Кей „Векът на детето“ (1900). През 1919 год. Международната организация по труда приема договор, съгласно който се определя минимално допустимата възраст за работа на деца в промишлеността.

Редица педагози от движението „Ново възпитание“, разгърнало се в края на XIX и началото на XX век (Селестен Френе, Адолф Ферьер, Едуард Клапаред, Мария Монтесори, Рудолф Щайнер, Александър Нийл, Овид Декроли, Джон Дюи, Димитър Кацаров и др.), защитават правата на децата – *правото им да бъдат деца*, правото на пълноценен живот, на обучение и развитие и на

равностойно участие във вземането на решения (особено в училище), отнасящи се до собствената им съдба. Името на Януш Корчак се свързва с признаването на детето като равностойно човешко същество още преди приемането на т.нар. Женевска декларация. „Децата не са бъдещи личности, пише той, те вече са личности“,... „децата са множество, воля, сила и право...“ и имат най-малкото четири права: правото на смърт; правото на настояще; правото да бъдат такива, каквито са; правото да бъдат уважавани.

Енглантин Джеб (президент на фонд „Спасете децата“) и Международният комитет на Червения кръст през 1920 год. основават Международна асоциация, наречена „Международен съюз за подпомагане на децата“. Асоциацията приема програма от пет основни точки (принципа), наречени от Е. Джеб „Декларация за правата на децата“.

По-късно тази декларация е утвърдена в Женева през 1924 год. от Петата сесия на Генералната асамблея на Обществото на народите и става популярна като Декларацията от Женева. Чрез нея *правата на децата за пръв път придобиват статут на международни обществени права* (макар и като „мек закон“) и поставят началото на международно движение за регламентиране правата на децата.

Идеите на Женевската декларация намират подкрепа в приетата от Общото събрание на ООН *Всеобща декларация за правата на човека (1948)*. Тя е резултат от работата на Комисията за правата на човека и на Икономическия и социален съвет на ООН под ръководството на Елеонор Рузвелт и Рене Касен.

Още в член 1 се постулира, че: „Всички хора се раждат свободни и равни по достойнства и права“. В този контекст правата на децата се подразбират като част от правата на „всички хора“ и „всеки човек“. Освен това в Декларацията са включени текстове, които обръщат специално внимание на децата:

1. Майките и децата се ползват с особени грижи и подпомагане. Всички деца, родени в брака или извън брака, се ползват с еднаква социална защита – чл.25 (2).

2. Всеки човек има право на образование. Образованието трябва да бъде безплатно поне що се отнася до началното и основното образование. Началното образование трябва да бъде задължително – чл. 26 (1).

3. Образованието трябва да бъде насочено към цялостното развитие на човешката личност и засилване уважението към правата на човека и основните свободи – чл. 26 (2)).

4. Родителите имат право с приоритет да избират вида образование, което да получават техните деца – чл. 26 (3).

Нова стъпка в прогресивното развитие на идеята за правата на децата е появата на *Декларацията за правата на детето*. Тя е приета единодушно от 78-те страни членки на Генералната асамблея на ООН на 20 ноември 1959 год. и се превръща в ръководство за дейност в интерес на децата. Като провъзгла-

сява, че „човечеството дължи на децата най-доброто, което притежава“, тази декларация въвежда за пръв път като допълнение към естествената нужда от материално осигуряване на детето и *естествената нужда от любов и разбиране*. В нея се обосновава и защитава правото на специална закрила на семейството, на майката и детето, правото на име, националност, задължително и безплатно начално образование, на игра и почивка, на защита от експлоатация и др.

Съдържанието на Декларацията представлява напредък по отношение на философията за разбирането на детето и неговите права – акцентът е изместен от защитата на детето върху неговите права. То не е вече *обект на права*, които „трябва... да получи...“ (съгласно Женевската декларация), а *субект (притежател) на права*: „Детето трябва да се ползва от всички права, огласени в тази Декларация“.

И след приемането на Всеобщата декларация за правата на човека (1948) и Декларацията за правата на детето (1959) ООН продължава да работи за защита правата на децата чрез приемането на различни международни договори – пактове и конвенции. В Международния пакт за граждански и политически права (1966) например се определят правата на всяко дете, без разлика на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, национален или социален произход, имотно състояние или рождение, на закрила от страна на семейството му, обществото и държавата, на регистрация след раждане, на име и гражданство, както и на специална закрила при разтрогване на брака между родителите (чл. 23, ал. 4; чл. 24).

В края на двадесетото столетие положението на децата в световен мащаб не се променя значително. Като доказателство за това е, че детето все още не се приема като равностойно човешко същество, а като собственост на родителите и бъдещ, потенциален възрастен. Норвежката изследователка М. Флекъой (1993) посочва редица примери: в много страни да се бие възрастен, води до затвор, но да се бие дете, се приема за законно; наемането на работа на възрастни е регламентирано със закони, но на деца – най-често с общи положения (за възраст, вид труд и пр.); дори в училище, където децата са много повече от възрастните и реално се трудят, много рядко са налице правила, приложими към работните условия на децата; като общо правило, правата на децата (когато ги имат) са индиректни – т.е. опосредствани от възрастните, които ги отглеждат. Дори правото на образование не се свързва законодателно с правото на избор на училище от страна на децата – то е право на избор и отговорност на родителите.

Провъзгласяването на Конвенцията на ООН за правата на детето се свързва с една инициатива на Полша, чиито представители депозират на 7 февруари 1978 год. в Комисията за правата на човека проект на текст за изработване на специален международен документ за правата на децата. В резултат от реак-

циите на 28 страни членки на ООН, 4 специализирани институции и 15 неправителствени организации се създава специална работна група за изработване на проект за декларация. Вторият вариант на текста се появява през 1980 год. и след дълга процедура на доработване и консултиране на 20 ноември 1989 год. Генералната асамблея на ООН с пълно болшинство приема окончателния текст на Конвенцията на ООН за правата на детето.

Формулировката „Детето има право на...“ е нова за международните документи и насочва към прякото и категорично признаване на детето като субект на права, като действащо лице, като участник в социалния живот (чл.12) с право на мнение по всички въпроси, които го засягат – мнение, което трябва да се взема под внимание.

Конвенцията за правата на детето е израз на концепцията за взаимосвързаност на всички права, осигуряващи „човешкото достойнство на детето, и са необходими за пълното и хармонично развитие на детската личност, в т.ч. гражданските и политическите права на децата, социалните и икономическите права“.

„Уважението към правата на човека започва с това как обществото се отнася към своите деца. Грижовното общество би предоставило на младите хора свобода и достойнство, създавайки условия, при които те могат да развият в пълна степен своите възможности и да зложат основите на пълноценен и удовлетворяващ ги живот в зрялата им възраст“⁽⁵⁾.

Според американския педагог и философ Джон Дюи (1859 – 1952): „Детството на едно дете не е период на подготовка за бъдещия живот, а самият пълноценен живот. Следователно образованието трябва да се базира не върху онези знания, които някога ще му послужат в бъдещето, а върху това, което е необходимо на детето днес, върху проблеми на реалния му живот“.

Всяка дейност с децата, в това число и обучението, трябва да е в съответствие с техните интереси и потребности, да се базира върху личния опит на детето.

Както се вижда, през различните периоди от време обществените и държавните институции приемат документи, констатиращи и гарантиращи правата на човека, респективно на детето. Достатъчно ли е това? Законовите задължения на държавата към всеки член на обществото равностойни ли са на реалното спазване? Оптимално и обективно ли са конкретизирани заложените в правата на човека ценности? Съобразени ли са правата на детето с водещите потребности, характеризиращи периода на детството?

Тези въпроси насочиха педагогическото изследване към общата представа на децата за правата им. Очаквахме да разберем какъв смисъл влагат те в това понятие и до каква степен тяхната представа е адекватна на желанията и очакванията на възрастните и на предвидените клаузи в Конвенцията и Закона за защита правата на децата.

Педагогическото проучване реализира следните задачи:

1. Установяване степента на съответствие на детските представи за правата им с реалните права, гарантирани чрез нормативни юридически актове.

2. Съответствие на нагласите на децата за правата им и реалните права, предоставяни от родителите им.

Изследването се проведе чрез анкета интервю, която включва следните въпроси:

1. Как мислиш, имат ли децата права?

2. Можеш ли да посочиш някои от тях?

3. Родителите имат ли права?

4. Можеш ли да посочиш някои от тях?

На изследваните деца не се обяснява какво е това „права“, тъй като се търсят нагласи, очаквания или предпочитания. Въпросите от анкетата интервю ги стимулират да правят интерпретации от гледна точка на личностнозначими за тях ориентации.

Отговорите на децата по отношение на представите за собствените им права дават основание за следните изводи.

1. Без да разбират точно смисъла на думата „право“, децата проявяват повишена чувствителност и възприемчивост към нейното съдържание. Те демонстрират балансиран усет към това, което искат, какво биха могли да правят и какво би трябвало да им бъде разрешено.

2. Правата на децата според техните очаквания и нагласи са насочени към удовлетворяване на потребностите им – от игри, развлечения и емоции.

По отношение на правата на родителите нещата са по-сложни. Децата не могат да разграничат правата от задълженията на родителите. В съзнанието и нагласите им правата и задълженията на родителите им са слети.

Голяма част от децата определят правото на работа като най-важното за родителите. Това юридически е така, но децата влагат друг смисъл. Ръководени от типичната детска егоцентричност, те обвързват работата не с правата на родителите си, а със собствените си права и потребности от задоволяване на различни желания.

Имайки предвид резултатите от анкетата интервю, стигнахме до извода, че е необходимо децата да усвоят своите права, като част от правата на всички, а не като свои права, спрямо правата на другите.

Цялостната организация на работа с децата следва принципа на планираната ситуация, но именно динамиката на ползваните методи дава възможност на децата да разберат и осъзнаят и вникнат в посланието, което носи всяко от формулираните права както за конкретното дете, така и за другите членове на групата.

За постигане на целите в отделните ситуации се налага да се използват нови техники и технологии на организация на дейността на децата, като ра-

бота в малки групи, по двойки и самостоятелно, беседа в кръг, активизиращи игри. Те създават атмосфера на доверие, равни възможности за участие в позитивен климат в групата.

Технологията на обучение по правата на детето дава възможност на детето за диалог, обсъждане, дискусия, споделяне на личен опит, работа в групи, игри и други дейности, чрез които се овладяват знания и умения. Осигурява се висока мотивация на децата, добра организация.

С оглед на възрастовите особености на децата използваме подходящи техники за индивидуална и групова работа, които включват:

1. Надграждане върху основата на интересите – интегриране на позната дейност с нова.

2. Разделяне по двойки или групиране на няколко деца/образуване на група от дете, което не се справя със задачата, с деца които се справят.

3. Модифициране на дейностите – извършване на различни по сложност задачи за постигане на една обща цел.

Тези техники са необходими, защото по време на овладяване на знания, формиране на умения и отношение по правно образование децата преминават през еднакви етапи, но не и в едно и също време. Така както децата се различават по знания, умения и интереси, така е различен начинът им на усвояване и прилагане на вече усвоените знания и умения в една и съща ситуация.

Децата от група „Незабравка“ – с. Три кладенци са от различни етноси – роми и българи. Разработвайки ситуацията, основна задача е интеркултурното възпитание и изграждане на толерантно отношение към различното като част от многообразието и уникалността на света и утвърждаване правата на детето в общокултурен план. Обучението по човешки права е една специфична възпитателна функция, насочена в превръщането на децата в активни участници в собственото им развитие, вместо продукт на възпитателния процес. Основните принципи, използвани при обучението в разноетническа група, са:

1. **Справедливост** – детето трябва да има право на справедливо изслушване.

2. **Мир** – конфликтите са неизбежни в човешките общности, но не трябва да преминават в насилие.

3. **Достойнства** – към детето не трябва да се обръщаме подигравателно, не трябва да го нараняваме.

4. **Равенство** – отнасянето към всички деца по еднакъв начин е рецепта за неравенство.

5. **Свобода** – свободата не трябва да се разширява така, че да засяга правата на другите хора да живеят достойно.

6. **Сигурност** – учителят трябва да упражнява власт, защитавайки по-слабите и уязвими деца.

7. **Демокрация** – участие на детето, трябва да бъде създадена възможност то да упражнява своя избор и отговорност. Трябва да участва в решенията, които го засягат.

8. **Реципрочност** – ние трябва да мислим за правата на другите толкова, колкото мислим за своите права.

Опирайки се на споменатите принципи, поставихме следната цел по проблема за обучение на деца от ромски произход по правата на детето в детската градина.

Цел:

Да се възпитава чувство на увереност в себе си, социална търпимост и социални умения.

Задачи:

1. Да се формират представи и начални умения, чрез които детето да осмисли своите права.

2. Създаване на собствен положителен опит.

3. Възпитаване на уважение към другите и чувство на радост и доброжелателно сътрудничество в различни дейности – преднамерени и непреднамерени.

Осъществяването на тези задачи в детската градина се реализира по различни образователни направления чрез следните теми:

1. „Аз имам право на име“.

2. „Аз имам право да научавам много неща в детската градина“.

3. „Аз имам право да съм чист и здрав“.

4. „Аз имам право на здравословна храна“.

5. „Моята националност, моят етнос“.

6. „Аз имам право да бъда с мама и татко“.

7. „Аз имам право да играя“.

8. „Аз имам права“.

Ситуациите са проведени с четирите аспекта на рефлексията, които отговарят на 4 равнища на регламентираната ситуация като основна форма на педагогическото взаимодействие с деца.

В първото равнище са кодирани методи и средства, стимулиращи осъзнаването от детето на комуникативните актове във вербален и невербален план. Целта е да се извлече информация от детето по дадена тема за деня, да се определи равнището на знания на децата в групата, за да може тези знания да се използват и в допълнителните форми на педагогическо взаимодействие.

Второто равнище на ситуацията отговаря на кооперативния аспект на рефлексията.

Целта е да се даде „начална“ (елементарна, но научна) информация от детето по дадена тема за деня. Децата се запознават с елементите на познавателния обект или явление.

Третото равнище на ситуацията отговаря на интелектуалния аспект на рефлексията. Във формален план това е равнището на пълната, но неподредена информация.

Целта е децата да отделят елементите в познавателния обект или явление и тяхната целеполагаща единица. Това е онзи от елементите, без който обектът не би могъл да съществува, т.е. превръща се в друг обект или загубва своите основни характеристики и предназначение.

Четвъртото равнище на ситуацията отговаря на личностния аспект на рефлексията. Във формален план това е равнището на пълната и подредена информация.

Целта е децата да извършват пренос в лабораторни условия (детската градина) на получените от учителя знания за познавателния обект или явление.

Като резултат на целенасочената ни работа по обучение в правата на детето се формираха:

1. Представи и начални умения, чрез които ромското дете да осмисли своите права.

2. Социални умения, като резултат на това обучение.

3. Създаване на собствен положителен опит.

Ние, учителите, сме призвани да възпитаваме бъдещите граждани на нацията и света. За да могат децата да се реализират като личности, ние трябва да ги въведем в сложния свят на човешките отношения, да формираме у тях хуманно и толерантно отношение към другите, да ги научим да отстояват собствените си позиции и права.

БЕЛЕЖКИ

1. Конвенция на ООН за правата на детето. С., УНИЦЕФ, 1998 г.
2. Всеобща декларация за правата на човек. УНИЦЕФ.
3. Програмна система „Ръка за ръка“, Просвета, С., 2004 г.
4. Ангушев, Г. (1996). Образователно предписание „Неогя – Нова Земя“, Теоретика и Емпирика. С, 2000 г.
5. Център по правата на човека на ООН, Женева.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Koleva, I. (1996). *Sotsializatsiya, refleksiya, situatsii*. Sofia: OKO [Колева, И. (1996). *Социализация, рефлексия, ситуации*. София: OKO].
- Legurska, M. (2002). Някои идеи за обучение по правата на детето при 5 – 7-годишните деца. *Дом, дете, детска градина*, 6. [Легурска, М. (2002). Някои идеи за обучение по правата на детето при 5 – 7-годишните деца. *Дом, дете, детска градина*, 6].

INNOVATIONAL MODEL OF THE SITUATION AS THE MAIN FORM OF PEDAGOGICAL INTERACTION WITH ROMA CHILDREN WITH REGARD TO THEIR RIGHTS

Abstract. The article examines documents related to children's rights. It describes a pedagogical study performed at "Nezabravka" Branch, Tri Kladentsi village with the aim of acquainting Roma children with their rights and responsibilities. With the purpose of gaining knowledge and forming skills in legal education, situations consistent with the ethnical background were devised, whose main task was intercultural education and the building of a tolerant attitude towards differences being a part of diversity, as well as the affirmation of children's rights in a general cultural perspective.

✉ **Mrs. Elenka Ivanova**
Kindergarten "Shtastlivo Detstvo" – Vratsa
"Nezabravka" Branch
Tri Kladentsi village, Bulgaria
E-mail: e_ivanova60@abv.bg